

مشروطه؛ مسأله دیروز و درس امروز

محمد جواد ارسطا

عضو هیات علمی دانشگاه تهران پردیس فارابی

مطالعه تاریخ مشروطه همواره تعجب انسان را برمی انگیزد. یکی از دلایل تعجب، صف بندی عالمان دینی و به تبع آنها مردم در برابر همدیگر است؛ صف بندی آشتی ناپذیر و خشونت آمیزی که هریک، دیگری را به کفر محکوم می‌کرد. نگاهی به عناوین رساله‌ها و کتابهایی که در آن زمان نوشته می‌شد گواه این سخن است مانند رساله در حرمت مشروطه که منسوب به شیخ فضل الله نوری است و کتاب اللئالی المربوطة فی وجوب المشروطة اثر شیخ اسماعیل محلاتی.

خطرناک‌تر و هولناک‌تر از این، فتواهایی است که از هر دو جبهه صادر می‌شد چنانکه گفته شده: «مروحوم آیه الله سید علی سیستانی جدّ آیه الله سیستانی که اکنون در عراق هستند، در آن زمان یکی از مراجع خراسان و از طرفداران سرسخت استبداد بودند و فتوای معروفی را در آن زمان به ایشان نسبت داده‌اند با این مضمون که «المشروطة کفر و المشروطة طلب کافر، ماله و دمه مباح.» (آیه الله سید احمد مددی، نگاهی به دریا، ص ۱۷۱، قم، مؤسسه کتابشناسی شیعه، ۱۳۹۳)

و در نقطه مقابل به سه نفر از مراجع بزرگ طرفدار مشروطه (آخوند خراسانی، شیخ عبدالله مازندرانی و میرزا حسین خلیلی) این اعلامیه را نسبت داده‌اند که: «چون (شیخ فضل الله) نوری مخّل آسایش و مفسد است، تصرف او در امورات حرام است.» (محمد حسن رجبی، مکتوبات و بیانات سیاسی و اجتماعی علمای شیعه دوره قاجار، ج ۴، ص ۲۰۹)

به راستی عکس العمل مردم پس از اطلاع از این فتاوی و دیدن این صف بندی‌ها چه بوده است؟ بی تردید گروهی به طرفداری هر یک از دو جناح برخاسته‌اند و چه بسا گروه بزرگتری متحیر مانده‌اند و اعتقادات دینی جماعتی نیز به سُستی گراییده است و بدین ترتیب جامعه ایرانی به یک تفرقه و چند پارگی دردناک مبتلا شده است. تفرقه بیماری خطرناکی است که زمینه را برای ابتلاء به امراض بدتری فراهم می‌کند.

عامل اصلی پیوند مردمی که از مذاهب و آداب و رسوم و زبانها و نژادهای مختلفی هستند و همگی در جامعه سیاسی واحدی زندگی می‌کنند «احساس تعلق و همبستگی» است و این همان چیزی است که در قرآن «الفت» نامیده شده و ایجاد آن در میان مردم جامعه اسلامی به خداوند نسبت داده شده است و تصریح شده که اگر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به عنوان برترین مدیر عالم، تمام امکانات زمین را هزینه می‌کرد نمی‌توانست چنین الفتی را که خداوند ایجاد کرده است، بین قلوب مسلمانان برقرار کند: «وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ. (انفال: ۶۳)»

و در همین راستا از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نقل شده است که فرمود: «بیماری امت‌های پیشین، به شما سرایت کرده است: کینه

